Nove domneve

Približno v zadnjem letu se je nekaj člankov dotaknilo tem, ki so jih načele »Domneve o svetovni literaturi«: Christopher Prendergast, Francesca Orsini, Efraín Kristal in Jonathan Arac v reviji *New Left Review*, Emily Apter in Jale Parla pa drugod.[1] Vsem se zahvaljujem; razumljivo je, da se ne morem podrobno odzvati na vsako poanto posebej, zato se bom tu osredotočil na tri osrednja področja nestrinjanja med nami: na (vprašljiv) paradigmatski status romana; na razmerje med centrom in periferijo in njegove posledice za literarno formo; in na naravo primerjalne analize.

I.

Nekje je treba začeti in »Domneve« so poskušale skicirati delovanje literarnega svetovnega-sistema tako, da so se osredotočile na vzpon modernega romana, na pojav, ki ga ni težko zamejiti, ki

[1] Franco Moretti, »Conjectures on World Literature«, *New Left Review*, št. 1 (2000), str. 54–68 [za slov. prev. *v*. prvo poglavje te knjige]; Christopher Prendergast, »Negotiating World Literature«, *New Left Review*, št. 8 (2001), str. 110–121; Francesca Orsini, »Maps of Indian Writing«, *New Left Review*, št. 13 (2002), str. 75–88; Efraín Kristal, »'Considering Coldly …': A Response to Franco Moretti«, *New Left Review*, št. 15 (2002), str. 61–74; Jonathan Arac, »Anglo-Globalism?«, *New Left Review*, št. 16 (2002), str. 35–45; Emily Apter, »Global *Translatio*: The 'Invention' of Comparative Literature, Istanbul, 1933«, *Critical Inquiry*, letn. 29 (2003), št. 2, str. 253–281; Jale Parla, »The Object of Comparison«, *Comparative Literature Studies*, [letn. 41 (2004), št. 1, str. 116–125].

ga proučujejo po vsem svetu in ki je kot takšen zlahka dostopen za primerjalno obravnavo. Dodal sem tudi, da je roman »[p]rimer, ne model; in seveda moj primer, izhajajoč iz polja, ki ga poznam (drugod utegnejo biti reči zelo drugačne)«. Drugod so reči dejansko drugačne: »Če lahko rečemo, da je roman prežet s političnim, to ni očitno v primeru drugih literarnih žanrov. Videti je, da dramatika potuje manj nelagodno […]. Kako bi se […] ta konstrukt obnesel pri lirski poeziji?«, sprašuje Prendergast; Kristal pa sprašuje: »Zakaj se poezija ne ravna po zakonitostih romana?«.[2]

Ali se res ne? Kaj pa vem. Kaj pa pertrarkizem? Petrarkizem, ki so ga poganjale njegove formalne lirske konvencije, se je razširil (vsaj) v Španijo, na Portugalsko, v Francijo, Anglijo, Wales, na Nizozemsko, v nemške dežele, na Poljsko, v Skandinavijo, Dalmacijo (po Rolandu Greenu pa tudi v novi svet). Kar zadeva njegovo globino in trajanje, sem skeptičen glede stare italijanske trditve, da je do konca 16. stoletja v Evropi nastalo več kot dvesto *tisoč* sonetov, ki so posnemali Petrarko, pa vendar se zdi, da se glavni nesporazum ne suče okrog ogromnosti dejstev, ampak okrog ogromnosti njihove ogromnosti – ki naj bi obsegala stoletje (Navarrete, Fucilla), dve (M. Manero Sorolla, Kennedy), tri (Hoffmeister, sam Kristal) ali pet (Greene). V primerjavi z valu podobno difuzijo te »*lingua franca* ljubezenskih pesnikov«, kot sonetu pravi Hoffmeister, je zahodni romaneskni »realizem« videti kot kratkotrajna moda.[3]

[2] Franco Moretti, »Conjectures on World Literature«, *op. cit*., str. 58 [*v*. str. 12 v tej knjigi]; Christopher Prendergast, »Negotiating World Literature«, *op. cit*., str. 120–121; Efraín Kristal, »'Considering Coldly …': A Response to Franco Moretti«, *op. cit*., str. 62. Francesca Orsini poda podobno poanto glede indijske literature: »Morettijeve teze, utemeljene na romanu, bi stežka aplicirali na podcelino, kjer so bile osrednje forme 19. in 20. stoletja poezija, dramatika in kratka zgodba, katerih evolucija nemara razkriva precej drugačne vzorce sprememb.« (Francesca Orsini, »Maps of Indian Writing«, *op. cit*., str. 79.)

[3] *V*.: Antero Meozzi, *Il petrarchismo europeo (secolo xvi)*, Vallerini, Pisa, 1934; Leonard Forster, *The Icy Fire: Five Studies in European Petrarchism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969; Joseph Fucilla, *Estudios sobre el petrarquismo en España*, CSIC, Madrid, 1960; Ignacio Navarette, *Orphans of Petrarch*, University of California Press, Berkeley *etc*., 1994; William Kennedy, *Authorizing Petrarch*, Cornell University Press, Ithaca in London, 1994; Maria Pilar Manero Sorolla, *Introduccíon al estudio del petrarquismo en España*, Promociones y Publicaciones Universitarias, Barcelona, 1987; Gerhart Hoffmeister, *Petrarkistische Lyrik*, Metzler, Stuttgart, 1973; Roland Greene, *Post-Petrarchism: Origins and Innovations of the Western Lyric Sequence*, Princeton University Press, Princeton, 1991. Kristal implicitno prizna petrarkizmu hegemonijo nad evropsko in latinskoameriško poezijo, ko pravi, da sta »lirske konvencije moderne španske poezije v 16. stoletju razvila Boscán in Garcilaso de la Vega […]. Prvi znaki odpora proti najstrožjim konvencijam španske verzifikacije se niso pojavili v Španiji, pač pa v španski Ameriki tridesetih let 19. stoletja[.]« (Efraín Kristal, »'Considering Coldly …': A Response to Franco Moretti«, *op. cit*., str. 64.)

Naj bo tako ali drugače, če ni drugih razlik, je gibanje v literaturi po mojem odvisno od treh splošnih spremenljivk – od potencialnega trga določenega žanra, od njegove splošne formalizacije in od njegove rabe jezika – in se razteza od nagle, valu podobne difuzije form z velikim trgom, togimi formulami in poenostavljenim stilom (na primer pustolovskih romanov) do bolj ali manj izrazitega mirovanja form, za katere so značilni majhen trg, namerna singularnost in jezikovna gostota (na primer eksperimentalne poezije). V okviru te matrice romani ne bi predstavljali *vsega* sistema, ampak njegove najmobilnejše plasti, in če bi se osredotočili le nanje, bi najbrž preveč poudarili mobilnost svetovne literature. Če so se »Domneve« motile v tej smeri, je bila to napaka, ki jo zlahka popravimo, če se poučimo o mednarodni difuziji dramatike, poezije itn. (v tem pogledu je dragoceno trenutno delo Donalda Sassoona na področju kulturnih trgov).[4] Resnici na ljubo, bi bil zelo razočaran, če bi se izkazalo, da se vsa literatura »ravna po zakonitostih romana«: to, da bi lahko ena sama razlaga učinkovala *vsepovsod*, je zelo neverjetno pa tudi izjemno dolgočasno. A preden se prepustimo spekulacijam na abstraktnejši ravni, se moramo naučiti izmenjevati pomenljiva

[4] Za uvod *v*. Sassoonov članek »On Cultural Markets«, *New Left Review*, št. 17 (2002), str. 113–126.

dejstva o literarni zgodovini prek meja svojih specializiranih niš. Brez kolektivnega dela bo svetovna literatura za vedno ostala privid.

II.

Je teorija svetovnih-sistemov, ki močno poudarja togo mednarodno delitev dela, dober model za proučevanje svetovne literature? Tu najmočneje ugovarja Kristal: »Vendar zagovarjam tak pogled na svetovno literaturo, da bi Zahod ne imel monopola nad ustvarjanjem form, ki kaj veljajo, da bi se teme in forme lahko gibale v različne smeri – iz centra na periferijo, s periferije v center, z ene periferije na drugo, medtem ko se nekatere vplivne izvirne forme sploh ne bi opazneje gibale.«[5]

Res je, forme se *lahko* gibljejo v različne smeri. Toda ali *se*? V tem je poanta in teorija literarne zgodovine bi morala osvetliti omejitve gibanja form in vzroke zanje. Denimo kolikor poznam evropske romane, lahko sklepam, da skoraj nobeni »vplivni« formi ni tuje opaznejše gibanje, da je gibanje z ene periferije na drugo (brez prečkanja centra) skoraj neznano,[6] da je gibanje s periferije v center manj redko, a še zmerom precej nenavadno, medtem ko je gibanje iz centra na periferijo daleč najpogostejše.[7]

[5] Efraín Kristal, »'Considering Coldly …': A Response to Franco Moretti«, *op. cit*., str. 73–74.

[6] Tu imam v mislih gibanje med perifernimi kulturami, ki ne pripadajo isti »regiji«, recimo z Norveške na Portugalsko (ali obratno), ne pa z Norveške na Islandijo ali Švedsko ali iz Kolumbije v Gvatemalo in Peru. Podsistemi, ki jih je precej homogeniziral jezik, religija ali politika – in katerih najzanimivejši in najmočnejši zgled je Latinska Amerika –, so veliko polje primerjalnega proučevanja in utegnejo zanimivo zaplesti širšo podobo (kakor Daríov modernizem, ki ga navaja Kristal).

[7] Vzrok pretoka literarnih produktov iz centra v periferijo razkrije Even-Zohar v svoji raziskavi polisistemov, obširno navedeni na začetku »Domnev«: periferne (oziroma sam jim pravi »šibke«) literature »redko razvijejo raznolične literarne dejavnosti […], ki jih lahko opazujemo pri večjih sosednjih literaturah (ki lahko zato ustvarijo vtis, da so nepogrešljive)«; »šibek […] sistem ni zmožen delovati tako, da bi se omejil na svoj domači repertoar«, in primanjkljaj, ki iz tega izhaja, »lahko delno ali popolnoma odpravi prevodna literatura«. Literarna šibkost, nadaljuje Even-Zohar, »ni nujno posledica politične ali ekonomske šibkosti, čeprav je precej pogosto povezana z materialnimi razmerami«; se pravi, »ker so periferne literature na zahodni polobli najpogosteje literature manjših nacij, moramo –naj ta ideja zveni še tako neprijetno – priznati, da so se v skupini povezljivih nacionalnih literatur, kakršne so literature Evrope, hierarhični odnosi vzpostavili že ob nastankih teh literatur. V tem (makro)polisistemu so nekatere literature zavzele periferne položaje, kar pomeni zgolj to, da so se pogosto v veliki meri izoblikovale po modelu neke zunanje literature.« (Itamar Even-Zohar, »Polysystem Theory«, *Poetics Today*, letn. 11 /1990/, št. 1, str. 47, 81, 80, 48.)

Ali ta dejstva nakazujejo, da ima Zahod »monopol nad ustvarjanjem form, ki kaj veljajo«? Seveda ne.[8] Kulture iz centra imajo na voljo več sredstev za (literarne in siceršnje) inovacije in zato te pogosteje proizvedejo; monopol nad ustvarjanjem pa je teološki atribut, ne zgodovinska sodba.[9] Model, ki ga predlagajo

[8] Prav tako nima monopola nad literarno vedo, ki kaj velja. Med dvajsetimi raziskovalci in raziskovalkami literature, na delo katerih se opirajo »Domneve«, je po Aracu »ena navedena v španščini, eden v italijanščini, osemnajst pa v angleščini«; tako »se prepričljiva pestrost pregledov približno dvajsetih nacionalnih literatur skrči na komaj kaj več kot eno samo sredstvo, s katerim jih je mogoče spoznati. Angleščina v kulturi je kakor dolar v ekonomiji medij, v katerem je mogoče prevesti vednost iz lokalnega v globalno[.]« (Jonathan Arac, »Anglo-Globalism?«, *op. cit*., str. 40.) Res je, osemnajst raziskovalcev in raziskovalk literature je navedenih v angleščini. A kolikor mi je znano, jih je le štiri ali pet iz dežele dolarja, medtem ko ostali pripadajo ducatu kultur. Je to manj pomenljivo kakor jezik, ki ga uporabljajo? Dvomim, da je. Seveda, globalna angleščina utegne naposled osiromašiti naše mišljenje, kakor to počnejo ameriški filmi. Vendar za zdaj obširno naglo javno občevanje, ki ga omogoča, več kot očitno presega potencialno grožnjo, ki jo predstavlja. Jale Parla to pove zadeto: »Razkrinkanje hegemonije [imperializma] je intelektualna naloga. Ne škodi, če znamo angleško, ko se te naloge lotimo.«

[9] Navsezadnje se moji najnovejši knjigi končata s formalno revolucijo ruskega in latinskoameriškega pripovedništva – to poanto pa razvije (in ne »prizna«, kot pravi Kristal, da bi mi pripisal odpor do nje) tudi neki moj članek o evropski literaturi (o »uvoznici tistih formalnih novosti, ki jih ne zmore več proizvajati«), prav tako članek o hollywoodskih izvozih (o »protisili v svetovnem literarnem sistemu«) pa tudi »Domneve« same. *V*.: Franco Moretti, »Modern European Literature: A Geographical Sketch«, *New Left Review*, št. 206 (1994), str. 109; *id*., »Planet Hollywood«, *New Left Review*, št. 9 (2001), str. 101. »Domneve« so poudarile, da »v redkih primerih, ko nemogoči program uspe, dobimo pristne formalne revolucije« (Franco Moretti, »Conjectures on World Literature«, *op. cit*., str. 59 op. 9 [*v*. str. 13 op. 9 v tej knjigi]), in da se lahko »[v] nekaterih srečnih primerih […] strukturna šibkost preobrne v moč kakor v Schwarzovi interpretaciji Machada« (*ibid*., str. 66 op. 29 [*v*. str. 21 op. 29 v tej knjigi]).

»Domneve«, ne omeji inovacije na peščico kultur in je ne odreče ostalim: specificira *pogoje, pod katerimi je inovacija verjetnejša*, in forme, v katerih utegne vznikniti. Teorije ne bodo nikdar odpravile neenakosti – upajo lahko le, da jo bodo pojasnile.

III.

Kristal ugovarja tudi zoper nekaj, čemur pravi »postulat splošne homologije med neenakostmi svetovnega ekonomskega in literarnega sistema«; drugače rečeno, »predpostavka, da literarna in ekonomska razmerja potekajo vzporedno, lahko velja v nekaterih primerih, v drugih pa ne«.[10] Even-Zoharjev argument je delni odgovor na ta ugovor; v nekem drugem pogledu pa ima Kristal prav in poenostavljajoča evforija članka, ki je bil sprva zasnovan kot polurni govor, nevarno zavaja. Ko sem literarni svetovni-sistem zvedel na center in periferijo, sem zbrisal prehodno področje (polperiferijo), kjer kulture vstopajo v center in izstopajo iz njega; zato sem tudi premalo poudaril dejstvo, da sta si materialna in intelektualna hegemonija pogosto (morda celo večinoma) zelo blizu, vendar nista identični.

Naj navedem nekaj primerov. V 18. in 19. stoletju se je dolg boj med Veliko Britanijo in Francijo za hegemonijo končal z britansko zmago na vseh frontah – razen na eni: v svetu pripovedništva je bila sodba razveljavljena in francoski romani so bili uspešnejši pa tudi formalno pomembnejši kakor britanski. Drugod sem poskušal pojasniti vzroke za morfološko prevlado nemške tragedije od sredine 18. stoletja naprej ali osrednjo vlogo polperifernih realnosti v produkciji modernih epskih form.

[10] Efraín Kristal, »'Considering Coldly …': A Response to Franco Moretti«, *op. cit.*, str. 69, 73.

Petrarkizem, ki je dosegel svoj mednarodni vrhunec, potem ko je njegovo bogato področje porekla že katastrofalno nazadovalo (kakor zvezde, ki sijejo še dolgo po smrti), je posebej strašljiv primer takšnega položaja.

Vsi ti primeri (in mnogi drugi) imajo skupno dvoje. Prvič, prihajajo iz kultur, ki so blizu centra sistema ali celo v njem – vendar niso hegemone v ekonomski sferi. Francija bi tu lahko bila paradigmatski primer, saj se zdi, kakor da bi njeno večno drugo mesto v politični in ekonomski areni spodbujalo investicije v kulturo (primerjajmo vročično ponapoleonovsko ustvarjalnost s poobedno dremavico zmagovitih viktorijancev). Neskladnost, omejena neskladnost med materialno in literarno hegemonijo potemtakem obstaja, in sicer je večja v primeru inovacije kot takšne (ki ne potrebuje močnega aparata produkcije in distribucije) in manjša ali celo ničeva v primeru difuzije (ki tak aparat potrebuje).[11] Toda, in to je druga skupna poteza, vsi ti primeri *potrjujejo neenakost svetovnega literarnega sistema*: neenakost, ki resda ne sovpada z ekonomsko neenakostjo in dovoljuje nekaj mobilnosti – vendar mobilnosti, ki je *notranja* in ne alternativna neenakemu sistemu. Včasih lahko celo dialektika polperiferije in

[11] Dejstvo, da lahko inovacije vzniknejo na polperiferiji, a jih nato zajame in v difuzijo pošlje center centra, se nakazuje v nizu študij zgodnje zgodovine romana (ki so jih napisali Nancy Armstrong, Joan Ramon Resina, Katie Trumpener in drugi, in sicer povsem neodvisno od teorije svetovnih-sistemov), ki so poudarile, da kulturna industrija Londona in Pariza zelo pogosto odkrije tujo formo, vpelje nekaj izboljšav in jo nato prodaja kot svojo po vsej Evropi (kar se konča z mojstrsko potezo »angleškega« romanopisca Walterja Scotta). Ko pikareskni roman upade v svoji domovini, se Gil Blas in Moll Flanders ter Marianne pa Tom Jones razširijo po vsej Evropi; pisemski romani, ki so najprej nastajali v Španiji in Italiji, postanejo celinska moda po zaslugi Montesquieuja in Richardsona (ter nato Goetheja); ameriške »zgodbe o ujetništvu« dobijo mednarodno veljavo prek *Clarisse* in gotskega romana; italijanska »melodramatična imaginacija« osvoji svet prek pariških feljtonov; nemški razvojni roman prestrežejo Stendhal, Balzac, Dickens, Charlotte Brontë, Flaubert, George Eliot … To kajpada ni edina pot literarne inovacije, morda niti ni glavna; toda mehanizem vsekakor obstaja – napol goljufija, napol mednarodna delitev dela – in zanimivo spominja na večje ekonomske prisile.

centra poglobi splošni razkorak (kakor v primerih iz opombe 11 ali v primerih, ko Hollywood hitro »priredi« uspešne tuje filme in s tem v bistvu okrepi svoj lastni položaj). Vsekakor je tudi to polje, v katerem bo napredek mogoč le s pomočjo dobrega usklajevanja specifične lokalne vednosti.

IV.

Osrednja morfološka poanta »Domnev« je bila v tem, da obstaja nasprotje med vzponom romana v centru kot »avtonomnim razvojem« in vzponom romana na periferiji kot »kompromisom« med zahodnim vplivom in lokalnimi gradivi. Vendar Jale Parla in Jonathan Arac poudarjata, da so bili zgodnji angleški romani napisani, kot je dejal Fielding, »na Cervantesov način« (ali pač na način koga drugega), kar seveda pomeni, da je tudi tam prišlo do kompromisa med lokalnimi in tujimi formami.[12] Če pa to drži, »avtonomnega razvoja« v zahodni Evropi ni bilo, tako da ideja, da imajo forme v centru tako rekoč *drugačno zgodovino* kakor na periferiji, propade. Model svetovnega-sistema utegne biti uporaben na drugih ravneh, na ravni forme pa nima nikakršne razlagalne moči.

Tu so reči enostavne: Jale Parla in Jonathan Arac imata prav – in tudi sam bi moral to vedeti. Navsezadnje je bila teza, da je literarna forma *zmerom* kompromis med nasprotujočimi si silami, lajtmotiv moje intelektualne formacije, ki sem ga srečeval vse od freudovske estetike Francesca Orlanda do Gouldovega »načela pande« ali Lukácseve koncepcije realizma. Le kako sem mogel »pozabiti« vse to? Razlog je najverjetneje v tem, da me je opozicija center/periferija napeljala, da sem iskal (ali želel …)

[12] Jonathan Arac, »Anglo-Globalism?«, *op. cit*., str. 38; [Jale Parla, »The Object of Comparison«, *op. cit*., str. 117, 120–121].

paralelen morfološki vzorec, ki sem ga nato zajel z napačnimi konceptualnimi termini.[13]

Naj tedaj poskusim znova. »Bržkone so vsi znani sistemi nastali in se razvili tako, da je interferenca igrala vidno vlogo,« pravi Even-Zohar: »ni literature, ki ne bi nastala prek interference z eno izmed bolj uveljavljenih literatur; in ni literature, ki bi prav v vseh zgodovinskih obdobjih zmogla brez interference.«[14] Ni literature brez interference … potemtakem tudi ni literature brez kompromisov med lokalnim in tujim. Toda mar to pomeni, da so vsi tipi interference in kompromisa *enaki*? Seveda ne: pikareskni roman, zgodbe o ujetništvu in niti razvojni roman ne bi mogli tako pritiskati na francoske in britanske romanopisce, kakor so zgodovinski roman ali *mystères* pritiskali na evropske in latinskoameriške pisce; in to razliko moramo nekako izraziti. Nekako moramo zaznati primere, ko kompromis nastane tako rekoč *pod pritiskom* in kot takšen najverjetneje učinkuje bolj nestabilno in razglašeno – čemur Zhao pravi »nemirnost« pripovedovalca poznega obdobja dinastije Čing.

Na tem mestu je glavna poanta tale: če obstaja močna, sistematična prisila, ki jo nekatere literature uveljavljajo v odnosu do drugih (in kot je videti, se vsi strinjamo, da obstaja),[15] bi

[13] Zdi se, da je to dobra ponazoritev »kuhnovske« poante, da teoretska pričakovanja oblikujejo dejstva v skladu z našimi željami – in še boljša ponazoritev »popperjevske« poante, da dejstva (ki jih običajno zberejo tisti, ki se ne strinjajo z nami) naposled prevladajo.

[14] Itamar Even-Zohar, »Polysystem Theory«, *Poetics Today*, letn. 11 (1990), št. 1, str. 59. V opombi na naslednji strani Even-Zohar doda: »To velja za skoraj vse literature zahodne poloble. Na vzhodni polobli pa je menda kitajska literatura še vedno uganka, kar zadeva njen nastanek in zgodnji razvoj.«

[15] Vsi razen Francesce Orsini: »Pri [Pascale Casanova] je implicitna – pri Morettiju pa eksplicitna – tradicionalna predpostavka o »izhodiščnem« jeziku ali kulturi, ki trajno poseduje avro avtentičnosti, in o »ciljnem« jeziku ali kulturi, ki naj bi bila v nekem pogledu posnemovalna. Namesto tega je Lydia Liu predlagala veliko uporabnejši koncept »gostujočih« in »gostiteljskih« jezikov, da bi usmerila pozornost na medjezikovno prakso, s katero si utegnejo gostitelji prisvajati koncepte in forme […]. Kulturni vpliv tako postane raziskovanje prisvajanja, ne pa centrov in periferij.« (Francesca Orsini, »Maps of

morali biti sposobni zaznati njene učinke *v sami literarni formi*, saj so forme dejansko »izvleček specifičnih družbenih razmerij,«* kot pravi Schwarz. V »Domnevah« je bil diagram sil utelešen v ostri kvalitativni opoziciji med »avtonomnim razvojem« in »kompromisi«; ker pa je bila ta rešitev falsificirana, moramo poskusiti nekaj drugega. In dejansko bo »merjenje« obsega tujega pritiska na neki tekst ali strukturne nestabilnosti tega teksta ali pripovedovalčeve nemirnosti zapleteno, sem pa tja celo neizvedljivo. Vendar je diagram simbolne oblasti ambiciozen cilj, zato je razumljivo, da ga ni lahko napraviti.

V.

Iz vsega tega izhajata dve področji nadaljnje diskusije. Prvo zadeva vprašanje, za kakšno vednost naj bi si prizadevala literarna zgodovina. »Brez znanosti, brez zakonov« je Aracov jedrnat opis Auerbachovega podjetja; podobne namige najdemo tudi v ostalih člankih. Tu imamo seveda opraviti s starim vprašanjem, ali so pravi predmet zgodovinskih disciplin posamezni primeri ali abstraktni modeli; ker bom drugo možnost na dolgo in široko zagovarjal v nizu prihodnjih člankov,** naj na tem mestu rečem samo to, da se lahko veliko naučimo pri metodah družbenih in naravnih znanosti. Se bomo tedaj znašli »v mestu okruškov, v katerem je literarne mikro- in markoenote preplavil globalni sistem brez jasnega urejevalnega načela,« kot pravi Emily Apter? Upam … to bi bil zelo zanimiv svet. Začnimo tedaj iskati dobra

Indian Writing«, *op. cit*., str. 81–82.) Kulturna industrija kot »gost«, ki ga povabi »gostitelj«, ki »si prisvaja« njegove forme … So to koncepti ali sanjarije?

* *V*. str. 21 op. 27 v tej knjigi.

** Gre za tri članke, objavljene v letih 2003–2004 v reviji *New Left Review*. Moretti je članke leta 2005 zbral v knjigo, ki jo v tej knjigi prevajamo pod naslovom »Grafi, zemljevidi, drevesa«.

urejevalna načela. »Formalizem brez natančnega branja,« tako Arac imenuje podjetje »Domnev«, in sam ne bi mogel predlagati boljše definicije. Upam, da bo to tudi formalizem, ki bo »podrobnosti«, tako ljube njemu in Prendergastu, poudaril in ne zabrisal z modeli in »shemami«.[16]

Naposled politika. Nekaj člankov omenja politični pritisk Auerbachove knjige *Mimesis* ali knjige Pascale Casanova *La République mondiale des lettres* (Svetovna književna republika). Sam bi jima dodal Lukacsévi različici primerjalne literarne vede, tisto, ki se je izkristalizirala okrog prve svetovne vojne, ko sta *Teorija romana* in (nikoli dokončana) spremljevalna študija o Dostojevskem razglabljali, ali si sploh še lahko zamišljamo svet onkraj kapitalizma, in ono, ki se je izoblikovala v tridesetih letih kot dolgo razmišljanje o tem, da ima nemška literatura nasproten politični pomen kakor francoska (medtem ko je bila v ozadju spet Rusija). Lukácsevo prostorsko-časovno obzorje je bilo ozko (19. stoletje in tri evropske literature pa Cervantes v *Teoriji romana* in Scott v študiji *A tőrténelmi regény* /Zgodovinski roman/); njegovi odgovori so bili pogosto nejasni, sholastični, filistrski – ali še slabši. Ostaja pa Lukács zgled v tem, da je artikulacija njegovega primerjalnega scenarija (Zahodna Evropa ali Rusija, Nemčija ali Francija) obenem poskus razumevanja velikih političnih dilem njegovega časa. Z drugimi besedami, *naša zamisel primerjalne književnosti je zrcalo našega pojmovanja sveta*. »Domneve« so se tega lotile na ozadju možnosti brez primere, da bi se ves svet podredil enemu samemu centru oblasti – centru, ki je že zdavnaj uveljavil simbolno hegemonijo, ki je prav tako brez primere. Prav mogoče je, da je članek pri prikazu neke razsežnosti predzgodovine naše sedanjosti in pri orisu nekaterih mogočih izidov

[16] Jonathan Arac, »Anglo-Globalism?«, *op. cit*., str. 41, 38; Emily Apter, »Global *Translatio*: The ‘Invention’ of Comparative Literature, Istanbul, 1933«, *op. cit*., str. 255.

pretiraval ali ponekod celo povsem zašel s poti. Razmerje med podjetjem in ozadjem pa ostaja in verjamem, da bo v prihodnosti dajalo našemu delu smisel in težo. Začetek marca 2003, ko te strani nastajajo, je v tem pogledu čudovito paradoksen trenutek, ko po dvajsetih letih neizzvane ameriške hegemonije milijoni ljudi po vsem svetu izražajo svojo nezaslišano oddaljenost od ameriške politike. Kot človeškim bitjem nam to daje razlog za veselje. Kot kulturnim zgodovinarjem pa nam daje razlog za razmislek.